

*ПРИХОДЬКО С.М., кандидат політичних наук, доцент
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

ПРОБЛЕМИ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ

В період час масштабних суспільних трансформацій суттєво зростає роль влади у політичних процесах. Зокрема, підвищуються вимоги до її спроможності ефективно здійснювати свої функції, оперативно вирішувати існуючі проблеми та вчасно й адекватно реагувати на виклики сучасності. Так, побудова стабільної демократії, як найбільш бажаний результат трансформаційних змін, безпосередньо «залежить від здатності основних політичних еліт разом працювати, щоб розв'язати проблеми, які стоять перед суспільством, і не використовувати їх для власної ситуативної матеріальної чи політичної вигоди [1, с. 279]. Слід також зазначити, що перехідний період розвитку будь-якого суспільства часто потребує від влади застосування так званих непопулярних заходів. Тому для неї в цій ситуації необхідні певний рівень довіри та сприймання її дій з боку суспільства як правильних і доцільних. Це створює своєрідний запас міцності, який надає можливість владі здійснювати вказані заходи. У цьому контексті досить актуально постає питання легітимності влади. Легітимність є важливою для влади за будь-яких обставин. Але саме в умовах трансформаційних змін підвищується її значущість, оскільки владі потрібно, щоб у суспільства було певне розуміння її дій. Отже, легітимність є неодмінною передумовою забезпечення владою своїх позицій, зокрема, у часи нестабільності. Для ґрунтовного з'ясування значення легітимності в перехідну епоху варто визначити її основні характеристики.

Визначальною складовою легітимності є законність. З точки зору етимології вказаний термін також є похідним від законності. Але в даному випадку вагоме значення має не формальна відповідність влади чинному законодавству. Для влади не менш важливо бути законною в очах підвладного суспільства. У повному обсязі її дієздатність забезпечується, коли підлеглі вірять, що їхнє підпорядкування відбувається на законних підставах, а владний вплив є законним і доцільним. Тобто, для нормального функціонування влади обов'язковими є визнання за нею права управляти і забезпечення згоди громадян підпорядковуватись її розпорядженням. Таке визнання, на думку С.М. Ліпсета, базується на тому, що суспільство у цілому вважає існуючі політичні інститути найбільш прийнятними, незалежно від ставлення до конкретних суб'єктів влади. Носії влади набувають ознак законності внаслідок процесів, які визнаються

правильними всіма учасниками політичних процесів. Легітимність також характеризується як здатність системи створити і підтримувати віру, що ці політичні інститути є оптимальними для суспільства [2]. Інститути та посадові особи політичної влади стають легітимними, якщо підвладні визнають правомірність і доцільність їхнього існування як таких, а також напрямів їхньої діяльності у цілому. При цьому має бути взаємна відповідність самих владних інститутів та їхніх дій уявленням людей про ідеальний суспільно-політичний устрій.

Легітимність як достатньо багатоаспектне явище має складні механізми свого функціонування. Оскільки вона побудована на сприйманні влади з боку суспільства як законної, тому доцільно відзначити деякі рівні такого розуміння залежно від того, який зміст вкладається в поняття законності. Соціально-культурний пов'язаний з усталеними принципами соціальної життєдіяльності, які ґрунтуються на історичних, національних, культурних, релігійних, моральних, правових, психологічних, світоглядних детермінантах існування суспільства. У морально-етичному аспекті легітимність виступає як відповідність політичної діяльності, її цілей і засобів моральним уявленням людей про ідеальний порядок та провідним суспільним цінностям. У правовому вимірі легітимність – це відповідність праву, справедливості, принципи яких зафіксовано в юридичних актах держави, або відповідність суспільним уявленням про справедливість. Політичний аспект полягає у відповідності діяльності органів державного управління інтересам певного суспільства [3, с. 24–25]. Зважаючи на такі багатоманітні прояви легітимності, варто відзначити, що вона запроваджується в процесі тісної взаємодії влади із суспільством. Легітимність не встановлюється у результаті певного одноразового акту. Вона досягається тривалим шляхом пояснення і виправдання рішень і дій органів влади, пропаганди їхньої правильності, привабливості, відповідності існуючій системі цінностей, справжнім або надуманим інтересам народу, а тому фактичної безальтернативності.

Легітимність в умовах суспільних трансформацій пов'язана з проблемою визначення підстав її забезпечення, яка в свою чергу зумовлюється її класифікацією. Вперше вона була здійснена М. Вебером. Його підхід спирався на способи і підстави узаконення правителями свого права на владу. Зокрема, він виділив такі типи легітимності. 1. Традиційна, яка базується на авторитеті історично сформованих норм та орієнтації на їх дотримання. Правитель визнається законним, тому що в очах підлеглих він уособлює традиційні владні інститути, норми, цінності. 2. Харизматична, в основі якої лежить «авторитет позабуденого особистісного дару», віра підлеглих у надзвичайні, виключні якості володаря. Ця віра приписує йому здатність (не завжди адекватно) здійснювати виняткові вчинки, не властиві

звичайним людям. 3. Легально-раціональна ґрунтується «на підпорядкуванні встановленим правилам», на «обов'язковості легального встановлення, ділової компетентності, побудованої раціонально створеними правилами» [4, с. 646–647]. Суспільне визнання такої влади обумовлюється за допомогою усвідомлення народом розумності і раціональності існуючого політичного ладу. Суспільство підпорядковується більшою мірою не особі правителя, а нормам і правилам, на основі яких обираються і функціонують суб'єкти влади.

Відповідно до зазначеної класифікації визначаються оптимальні шляхи легітимації влади в умовах перехідного періоду. Масштабні суспільні трансформації ставлять перед владою складні завдання з вирішення багатьох завдань. Тому для влади важливо забезпечити й утримати свій легітимний статус, який за цих обставин не є стабільним. Політичною наукою і практикою сформульований важливий висновок, що вище вказані типи легітимності відповідають певним типам суспільств. Наприклад, легально-раціональна доцільна у демократичних країнах, де є загальна повага до політичних принципів і норм як з боку влади, так і народу. Поширеним є підхід, що у перехідних країнах дієвою буде харизматична легітимність, оскільки суспільство в них живе постійними очікуваннями яскравих особистостей та рішучих дій, тому харизматичний лідер може проявити себе у повній мірі. Але, як свідчить практика, позиції такого лідера будуть хиткими, оскільки необхідно постійно виправдовувати ці очікування. Критерії легітимності теж принципово відмінні в різних країнах. «Для легітимності ліберально-демократичного режиму політичні фактори – громадянські і політичні свободи – важливіші за прості економічні досягнення» [5]. Для країн, що переживають перехідний час, актуальними є інші підстави легітимності. Більшої ваги набувають соціально-економічні проблеми. Як зазначав з цього приводу С.М. Ліпсет, «там, де легітимність внутрішньо слабка, як це буває у нових або перехідних державах, краще за все їй сприяють дійсні досягнення влади. Більшість людей значною мірою пов'язує результативність правління з досягненнями в економіці і відповідним підвищенням росту життя» [5]. Тому в країнах перехідного типу легітимація влади має здобуватися шляхом системного поєднання різних механізмів. Насамперед, це – наявність впливових політиків, які мають достатньо волі для реалізації суспільних цілей і завдань, ефективна соціально-економічна політика і зрештою забезпечення демократичних прав і свобод громадянам.

Взагалі демократія і легітимність є неподільними поняттями. Вони підтримують одне одного за допомогою складного механізму зворотного зв'язку. Без додержання владою демократичних принципів легітимність буде неповноцінною. Навіть у періоди трансформації не лише певні

економічні досягнення є передумовами довіри до існуючої влади. Не менш важливо витримувати демократичні засади функціонування, зокрема, під час виборів, у процесі взаємодії з опозицією, при прийнятті владних рішень, при застосуванні насильницьких і примусових дій, при спробах зміни природи влади. Інакше цілком ймовірним буде відчуження суспільства від влади. Отже, легітимність влади в умовах перехідного періоду має базуватися на ідеї розбудови демократії. Саме це надасть владі необхідний кредит довіри. Конкретною практичною формою реалізації зазначеної ідеї є формування стабільної, консолідованої демократії. За її умов забезпечується згода основних суб'єктів політики та суспільства стосовно дотримання всіма демократичних принципів і норм. Консолідована демократія має такі складові: а) на рівні поведінки жоден суб'єкт політики не прагне ліквідувати демократичний режим; б) з точки зору ціннісних орієнтацій більшість громадян переконана, що найбільш дієвими засобами розв'язання проблемних ситуацій є демократичні процедури; в) у конституційному розумінні консолідована демократія означає повагу громадян до демократичних правил гри. «З консолідацією демократія стає встановленою та глибоко закоріненою у соціальному, інституційному та навіть психологічному житті, а також політичних розрахунках задля досягнення успіху [6, с. 196]. Консолідована демократія характеризується формуванням стабільних норм, процедур функціонування політичних інститутів. Основні політичні актори узгоджують правила демократичної поведінки та неухильно дотримуються їх у конкурентній боротьбі за владу. Таким чином, дотримання зазначених фундаментальних принципів є неодмінною складовою легітимації влади у періоди трансформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / Сэмюэл Хантингтон. – М.: РОССПЭН, 2003. – 368 с.
2. Lipset S.M. Political Man: The Social Bases of Politics [Електронний ресурс] / Seymour Martin Lipset. – Baltimore, Maryland: The John Hopkins University Pres, 1981. – 586 p. – Режим доступу: <http://www.seymourmartinlipset.org>.
3. Висоцький О. Сутність легітимації політики / Олександр Висоцький // Політичний менеджмент. – 2004. – №4. – С. 24–34.
4. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
5. Липсет С.М. Размышления о легитимности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.i-u.ru/biblio/archive/lip_rasm/
6. Лінц Х., Степан А. На шляху до консолідованих демократій / Хуан Лінц, Альфред Степан // У пошуках правильної парадигми: концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи. – К.: Видавництво «Ай-Бі», 2003. – 342 с.